

El mapa urbà de Vic (1846-1852). Entre els entrebancs administratius i les reclamacions professionals*

Carme Montaner

Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya
carme.montaner@icgc.cat

Francesc Nadal

Universitat de Barcelona. Departament de Geografia
fnadal@ub.edu

Rebut: març de 2023
Acceptat: març de 2023
Publicat: setembre de 2023

Resum

La recerca se centra en els esforços per part de l'Ajuntament de Vic de dur a terme el plànol geomètric del nucli urbà seguint una real ordre de 1846 del Govern espanyol, que molt pocs ajuntaments van complir. A més d'aixecar el plànol, calia dibuixar les propostes d'alineacions de carrers, així com l'obertura de noves vies. En el cas de Vic, s'hi exposen les tensions sorgides entre professionals per realitzar aquests tipus de projectes, ja que, tot i que l'Ajuntament atorgà la realització del mapa al prestigiós arquitecte barceloní Josep Casademunt, hi apareix la figura d'un agrimensor, Tomàs Sanmartí, rebutjat pels arquitectes. En tot cas, van haver de passar sis anys i dues exposicions públiques, plenes d'al·legacions, perquè el mapa fos aprovat l'any 1852. És un exemple de les dificultats que es van haver d'afrontar en els inicis de la cartografia urbana municipal a la Catalunya i a l'Espanya contemporànies.

Paraules clau: història de la cartografia urbana; geografia urbana; història de l'urbanisme; Vic

* Aquest article s'ha dut a terme en el marc del projecte de recerca CSO2017-87080-P, finançat per l'Agència Estatal de Investigació.

Resumen. *El mapa urbano de Vic (1846-1852). Entre las trabas administrativas y las reclamaciones profesionales*

La investigación se centra en los esfuerzos por parte del Ayuntamiento de Vic para llevar a cabo el plano geométrico de su núcleo urbano, siguiendo la real orden de 1846 del Gobierno español que muy pocos ayuntamientos cumplieron. Además de levantar el plano, había que dibujar las propuestas de alineaciones de calles, así como la apertura de nuevas vías. En el caso de Vic, se exponen las tensiones surgidas entre profesionales para realizar este tipo de proyectos, ya que, aunque el Ayuntamiento otorgó la realización del mapa al prestigioso arquitecto barcelonés Josep Casademunt, aparece la figura de un agrimensor, Tomàs Sanmartí, rechazado por los arquitectos. En cualquier caso, pasaron seis años y dos exposiciones públicas, llenas de alegaciones, antes de que el mapa fuera aprobado en el año 1852. Es un ejemplo de las dificultades que hubo que afrontar en los inicios de la cartografía urbana municipal en Cataluña y en la España contemporáneas.

Palabras clave: historia de la cartografía urbana; geografía urbana; historia del urbanismo; Vic

Résumé. *La carte urbaine de Vic (1846-1852) : entre les entraves de l'administration et les revendications professionnelles*

La recherche se centre sur les efforts du conseil municipal de Vic pour réaliser le plan géométrique du centre urbain pour donner suite à l'ordre royal de 1846 du gouvernement espagnol, auquel très peu de municipalités se sont conformées. En plus de l'élaboration du plan, il a fallu dessiner les propositions d'alignements de rues ainsi que l'ouverture de nouvelles routes. Dans le cas de Vic, les tensions qui surgissent chez les professionnels pour mener à bien ce type de projets sont exposées dans l'article, car même si le conseil municipal a attribué la carte au prestigieux architecte barcelonais Josep Casademunt, on constate l'apparition de la figure d'un géomètre, Tomàs Sanmartí, rejeté par les architectes. Dans tous les cas, il aura fallu six ans et deux expositions publiques avec de nombreuses d'allégations pour que la carte soit approuvée en 1852. Voici un exemple des difficultés qui se sont présentées dans les débuts de la cartographie urbaine municipale dans la Catalogne et l'Espagne contemporaines.

Mots-clés: histoire de la cartographie urbaine; géographie urbaine; histoire de l'urbanisme; Vic

Abstract. *The urban map of Vic (1846-1852): Between administrative obstacles and professional claims*

The research focuses on the efforts of Vic City Council to carry out the geometric plan of the city in accordance with the 1846 royal order of the Spanish government, which very few councils complied with. In addition to drawing up the plan, it was necessary to draw the proposals for street alignments as well as the opening of new roads. In the case of Vic, the tensions that arose between professionals to carry out these types of projects are exposed, since even though the city council awarded the map project to the prestigious Barcelona architect Josep Casademunt, the figure of a land surveyor Tomàs Sanmartí, rejected by the architects, appears. In any case, it took six years and two public exhibitions, full of allegations, for the map to be approved in 1852. It is an example of the difficulties that had to be faced in the initial phases of town planning cartography in contemporary Catalonia and Spain.

Keywords: history of urban cartography; urban geography; history of town planning; Vic

Sumari

1. El seguiment de la reial ordre de 25 de juliol de 1846 entre els ajuntaments de Catalunya
 2. Una reial ordre no gens fàcil d'acomplir
 3. L'execució del mapa per part de l'Ajuntament de Vic
 4. Un projecte cartogràfic amb el rerefons d'un enfrontament professional
 5. Un mapa amb molts entrebancs
 6. Descripció i història documental del mapa
 7. Conclusions
- Referències bibliogràfiques

1. El seguiment de la reial ordre de 25 de juliol de 1846 entre els ajuntaments de Catalunya

A partir del darrer quart del segle XVIII els ajuntaments de les principals ciutats espanyoles van augmentar l'activitat cartogràfica de caire urbanístic (López Guallar, 2014: 109-131; Nadal, 2017: 357-361). Aquesta activitat es va veure reforçada i incrementada gràcies a les reformes administratives i polítiques dutes a terme a l'Estat espanyol pels polítics liberals durant la primera meitat del segle XIX. Aquest fet va ser el resultat de dos factors que van acabar convergint en la promulgació, el 25 de juliol de 1846, d'una reial ordre relativa a l'aixecament de plànols geomètrics de poblacions. El primer d'aquests factors va ser el relatiu a les creixents atribucions que, tant la Constitució de Cadis com les diverses constitucions i lleis municipals liberals que la van succeir, van atorgar als ajuntaments en matèria d'ordenació de l'espai urbà; mentre que el segon és el vinculat a l'enfortiment de la propietat privada, un dels pilars del pensament polític i econòmic liberal, que va donar lloc a l'aprovació, l'any 1836, de la primera Llei d'expropiació forçosa, que indemnitzava els béns que s'expropiarien i, per tant, en reconeixia la propietat.

L'esmentada reial ordre de 25 de juliol de 1846, que era una adaptació de la llei napoleònica de plànols d'alineació de 1807, establia que «los ayuntamientos de los pueblos de crecido vecindario [debían] levantar el plano geométrico de la población, sus arrabales y paseos, trazándolo según su estado actual, en escala de 1 por 1250; [y] que en el mismo se marquen con líneas convencionales las alteraciones que hayan de hacerse para la alineación futura de cada calle, plaza, etc.». Aquests documents cartogràfics, un cop traçats i superats tots els tràmits locals que calia fer —exposició pública i estudi dels recursos o de les al·legacions presentades—, s'havien d'enviar al Ministeri de Governació, el qual, després d'haver rebut el vistiplau de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, procediria a aprovar-los.

Els plànols geomètrics que es van elaborar arran de l'aplicació d'aquesta reial ordre van esdevenir, segons l'historiador Ricardo Anguita, els primers documents urbanístics d'abast municipal de l'Espanya contemporània (Anguita, 1998: 571). Atesa la importància històrica, han estat objecte d'una sèrie d'estudis que s'han centrat a explicar, bàsicament, la seva incidència arreu de

l'Estat espanyol, així com en el conjunt de Catalunya (Anguita, 1995: 263-275, 1998: 573-578; Nadal, 2017: 364-369; Nadal i Cros, 2019: 39-72).

2. Una reial ordre no gens fàcil d'acomplir

A partir de la tardor de 1846, arran dels oficis enviats pels caps polítics provincials als alcaldes de les principals ciutats catalanes i espanyoles per tal de fer complir l'esmentada reial ordre, alguns ajuntaments van iniciar gestions per fer-la efectiva. Aquest va ser el cas, per exemple, de l'Ajuntament de Vic, que el setembre d'aquell any ja n'inicià el procediment, o el d'Igualada, que faria el mateix a l'octubre, o el del Masnou, que ho faria a partir del mes següent. D'altres ajuntaments, com ara els de Barcelona, Manresa, Martorell, el Masnou o Mataró, el començarien el 1847, mentre que els de Figueres, Reus o Sabadell ho feren l'any següent.

Malgrat això, complir aquesta reial ordre no resultà fàcil, de manera que alguns ajuntaments, com ara els de Barcelona, Mataró o Reus, no van aconseguir disposar de plànols geomètrics amb els corresponents plans generals d'alineació fins a la dècada de 1860 (Nadal i Nobajas, 2020: 1-13). L'elevat cost de les operacions cartogràfiques, la forta oposició de molts propietaris urbans a aprovar uns plans generals d'alineació de places i carrers que consideraven lesius als seus interessos i els llargs i lents procediments burocràtics per aprovar-los van provocar que molts ajuntaments desistissin de realitzar la cartografia requerida.

Aquest va ser el cas, per exemple, dels municipis de Cardona, Lleida, Tarragona, Tortosa o Vilanova i la Geltrú (Ganau, 1997: 269-278; Ortueta, 2006: 141; Ferrer, 2011: 56-57; Gisbert, 2014: 91-107; Muro, 2014: 151-179). De fet, entre 1847 i 1859, només 14 municipis catalans van aixecar plànols geomètrics dels seus nuclis urbans d'acord amb les directrius establertes en aquesta reial ordre (Nadal i Cros, 2019: 39-72). I, d'aquests, només quatre, Igualada, Manresa, el Masnou i Vic, van enviar la documentació cartogràfica requerida a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid (Nadal i Cros, 2019: 43-48).

El primer ajuntament que va aconseguir aprovar el plànol geomètric va ser el d'Igualada. El 16 d'octubre de 1846 havia encarregat la confecció de la documentació cartogràfica i urbanística requerida a l'arquitecte Sebastià Cabot i Anguera, qui va practicar les operacions de camp a principis de 1847 i va enllestir els treballs de gabinet entre maig i juny, i l'estiu d'aquell mateix any va traçar el «Plano geométrico de la villa de Ygualada». Després d'haver seguit tots els tràmits legals preceptius que calia fer dins l'àmbit municipal —exposició pública i estudi dels recursos o de les al·legacions presentades—, el consistori igualadí va aprovar, el 28 d'agost de 1847, el plànol geomètric, així com el projecte d'alineacions elaborats per Cabot (Busqué, 1995: 42). Un cop obtingut el vistiplau municipal, aquesta documentació cartogràfica va ser tramesa a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, i aconseguí rebre l'aprovació acadèmica el 27 de desembre de 1847.

El segon ajuntament català que va trametre el plànol geomètric a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando va ser el de Manresa. El geògraf Josep Oliveras, que ha estudiat aquest document amb detall (Oliveras, 2008), explica que l'alcalde de Manresa va rebre un ofici del cap polític de la província al cap d'un mes d'haver-se fet pública l'esmentada reial ordre. Ara bé, calgué esperar a començaments de 1847 perquè l'Ajuntament de Manresa emprengués les primeres gestions per aconseguir-la, i encarregà la tasca a l'arquitecte Antoni Rovira i Trias, qui va enllestir els treballs l'1 de setembre de 1847, i poques setmanes més tard, un cop superats els tràmits locals, la documentació cartogràfica requerida va ser enviada a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Un cop avaluats per la Secció d'Arquitectura d'aquesta acadèmia, tant el plànol geomètric com el pla d'alineacions de Manresa van ser aprovats el 17 de març de 1848.

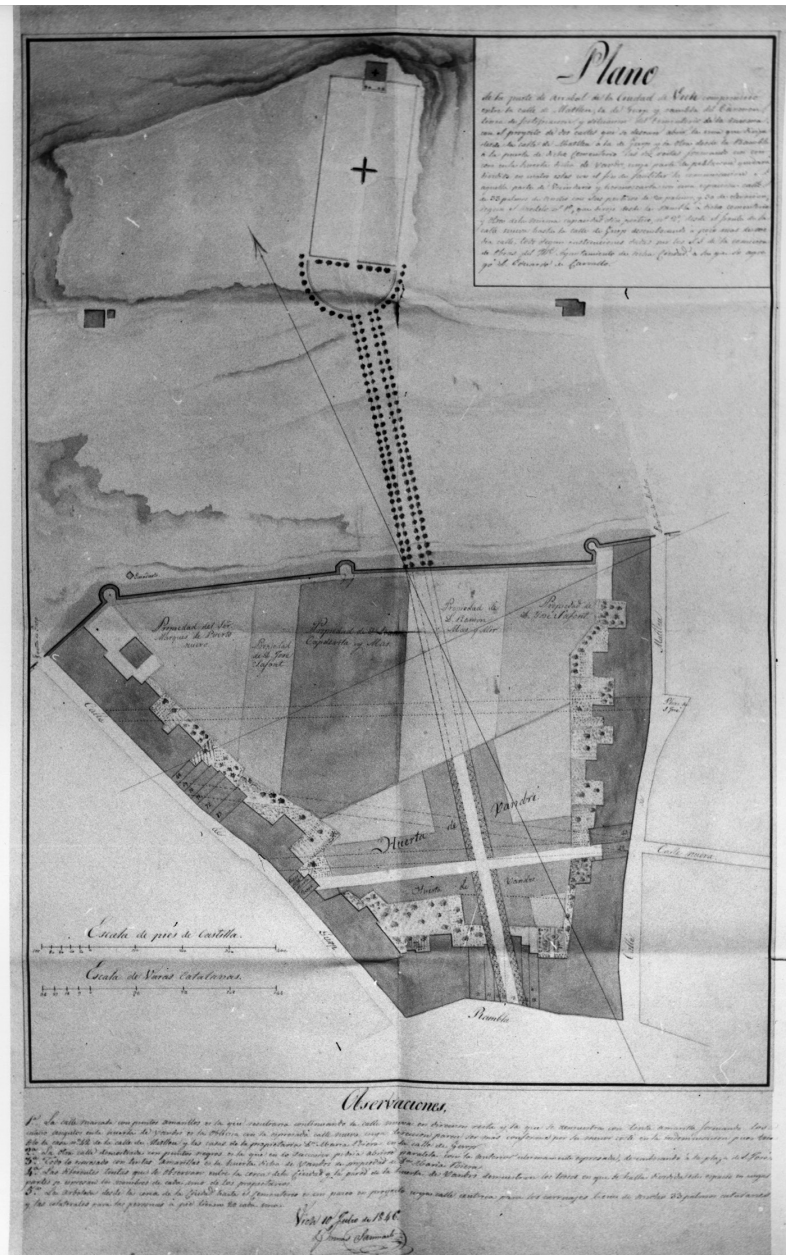
Un aspecte molt interessant del treball cartogràfic dut a terme per Rovira i Trias a Manresa és que, a més a més del preceptiu plànol geomètric a escala 1:1.250, va aixecar, durant els mesos de juny, agost i setembre de 1849, un total de 44 plànols a escala 1:160 i 1:300. Es tracta, de fet, de perfils longitudinals dels carrers, on hi ha traçada en negre l'alineació existent aleshores i en vermell les línies d'alineació projectades per Rovira i Trias. La major part d'aquesta documentació conté molt poca informació urbana, a excepció feta d'un plànol on hi ha delimitades les diferents parcel·les urbanes existents a l'àrea cartografiada, amb el nom dels propietaris i el seu ús (Oliveras, 2008).

El tercer ajuntament català que va enviar un plànol geomètric i un pla d'alineacions a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando va ser el del Masnou. Aquesta documentació cartogràfica va ser realitzada per l'arquitecte Miquel Garriga i Roca l'any 1847, però no va ser rebuda a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando fins al 26 de març de 1851. Després d'ésser avaluada de forma molt positiva per la Secció d'Arquitectura d'aquesta acadèmia, va aconseguir ser aprovada el juny de 1851 (Nadal i Cros, 2019: 46-47). El quart i darrer ajuntament català que va trametre la documentació cartogràfica requerida a Madrid va ser el de Vic. Tanmateix, la història de la confecció del plànol geomètric d'aquesta ciutat va resultar, tal com s'explicarà a continuació, una mica més complexa que la dels altres tres casos esmentats.

3. L'execució del mapa per part de l'Ajuntament de Vic

La ciutat de Vic, com moltes ciutats catalanes, estava a mitjan segle XIX en ple procés de transformació d'una economia rural cap a una de caire industrial. La capital d'Osona, que a finals del segle XVIII comptava amb un comerç i una indústria notables, a la dècada de 1840 entrà en una crisi econòmica motivada pel desplaçament i la implantació de la indústria cap a la conca del Ter, tot cercant l'energia de l'aigua. Malgrat que l'any 1845 Vic encara encapçalava el nombre de fàbriques de la comarca, cada vegada n'hi hagué un nombre més important en ciutats properes, sobretot Manlleu, però també Roda i Torelló (Albareda, 1981: 57). Les dades demogràfiques de la ciutat en són un bon

Figura 1. Proposta d'obertura de dos carrers perpendiculars entre el carrer de Manlleu i el de Gurb (reproducció fotogràfica)

Font: Tomàs Sanmartí (1846). Fons fotogràfic de cartografia de capitals comarcals impulsat pel COAC (còpia dipositada a l'ICGC).

indicador: l'any 1787, Vic era la setena ciutat de Catalunya amb nombre d'habitants (9.193), però passaria a ocupar el desè lloc el 1860 (13.697) i baixaria fins al catorzè l'any 1887 (12.113) (Rocafiguera, 2013: 36).

No obstant això, durant la dècada de 1840, Vic vivia un impuls urbanístic considerable, amb l'obertura de nous carrers i la renovació d'edificis, tal com es reflecteix en els expedients de la comissió d'obres d'aquells anys. S'hi poden trobar informes d'edificis ruïnosos que cal enderrocar o bé refer del tot, signats per professionals prestigiosos com ara Elies Rogent, Francesc Renart o Garriga i Roca. També es començaren a dibuixar projectes d'alineació de carrers, com ara el de la plaça del Pes de 1845, de l'arquitecte Miquel Gliner i Germà, o el del carrer de les Carnisseries de 1846, de l'arquitecte Antoni Rovira i Trias. També destaca el projecte d'urbanització del sector nord de Vic signat el 1846 per Tomàs Sanmartí¹ o el projecte de porta d'entrada de la nova carretera de Barcelona, sense autor conegut i probablement anterior a 1848².

És en aquesta etapa tan dinàmica urbanísticament que el consistori vigatà esdevé un dels primers ajuntaments catalans en acomplir la reial ordre de 1846 per aixecar el plànol urbà de la ciutat. De fet, pocs anys més tard també seria dels primers a dur a terme l'aixecament del plànol parcel·lari de tot el terme municipal, que encarregaria al geòmetra francès Antoine Laur, qui el presentà el 1852 (Muro, Nadal i Urteaga, 2008). Curiosament, però, fins aquell moment la ciutat de Vic no havia estat gaire cartografiada. Possiblement el fet que no fos una plaça militar va motivar que fins pràcticament al segle XIX se'n fessin molt pocs mapes (Solà, 2011). L'abundant producció cartogràfica militar d'emplaçaments com ara Girona, Roses o Hostalric no es dona a la capital d'Osona. Així doncs, pràcticament no es coneixen mapes detallats de la ciutat fins a la Guerra del Francès amb el mapa d'Agustí Canelles, copiat posteriorment per l'exèrcit francès dels Cent Mil Fills de Sant Lluís i amb l'excepció feta d'algun document anterior, com ara el mapa de l'eixample Morató, de mitjan segle XVII i que dissortadament està perdut³.

4. Un projecte cartogràfic amb el rerefons d'un enfrontament professional

El 17 d'agost de 1846, només tres setmanes més tard de la promulgació de la reial ordre que obligava els ajuntaments a aixecar el plànol geomètric del nucli urbà, l'Ajuntament de Vic autoritzà a la comissió d'obres municipal que consultés amb l'agrimensor Tomàs Sanmartí i Bley (180?-187?) sobre

1. En aquest article escrivim el nom d'aquest arquitecte tal com surt al diccionari de cartògrafs del GEHC (<<http://www.ub.edu/gehc/agrimensors/index.php>>), tot i que moltes vegades ell signa i el trobem escrit com a Senmartí.
2. Malauradament, la majoria dels plànols associats a aquests projectes s'han perdut, però se'n conserva una còpia fotogràfica en blanc i negre en el recull fotogràfic de cartografia de capitals comarcals feta a la dècada de 1970 i impulsada pel Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Una altra còpia fotogràfica es troba dipositada a la Cartoteca de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya.
3. També se'n conserva una còpia fotogràfica en els fons descrits a la nota anterior.

quin preu podria tenir la confecció d'aquest mapa. No és estrany que el consistori s'adrecés a aquest agrimensor, perquè en aquells moments estava treballant a Vic. Ja hem esmentat que havia fet un projecte d'urbanització del sector nord de la ciutat i tot sembla indicar que el projecte de la porta de Barcelona, per donar l'entrada de la nova carretera a la ciutat, podria ser obra del mateix autor.

Cal assenyalar que la feina duta a terme fins llavors per Sanmartí a Vic va ser objecte de dures crítiques per part de l'arquitecte Miquel Garriga i Roca (1808-1888) a través de la revista *Boletín Enciclopédico de Nobles Artes* (BENA), on denuncià un intrusisme laboral de la feina que havien de fer els arquitectes. Es tracta d'un període en què l'Administració, majoritàriament la municipal, començava a encarregar projectes d'urbanisme, de cartografia o de sanejament i s'esdevingué un enfrontament entre professionals per obtenir-ne l'adjudicació. Arquitectes, enginyers, però també mestres d'obres o agrimensors intentaren fer-se un lloc en aquest mercat laboral que anava creixent a poc a poc. En aquest panorama, Garriga i Roca fou un dels més combatius en la defensa dels arquitectes, a través de l'esmentada revista BENA. I és aquí on descarregà la crítica ferotge contra Sanmartí, a qui qualificà de «celador ó sobrestante de caminos» (BENA, 8, 16/07/1846). Deia que tenia oberta a Vic una «enseñanza de arquitectura» i que, per un treball d'un dels seus alumnes que havia pogut veure, era molt dolenta. Amb això Garriga criticava el que ell considera intrusisme laboral en detriment dels arquitectes.

No sabem quina va ser la resposta de Sanmartí al consistori vigatà en relació amb el cost que podria tenir l'aixecament del plànol de la ciutat, però l'11 de setembre d'aquell mateix any l'Ajuntament de Vic decidí de tirar endavant la confecció del mapa. La realització s'encarregà a Josep Casademunt i Torrents (1804-1868), ja que l'Ajuntament no disposava d'arquitecte municipal, i la real ordre indicava que, en aquest cas, s'havia de contractar un arquitecte o enginyer. L'1 de setembre de 1846 Casademunt acceptà l'encàrrec. L'arquitecte contractat pel consistori vigatà era, en aquell moment, el director de la Classe d'Arquitectura de l'Escola de Nobles Arts, ensenyament al qual havia atorgat un caràcter més tècnic i científic i on imprimí una presència més elevada de les tècniques cartogràfiques (Nadal i Montaner, 2023). Es tractava, doncs, d'un arquitecte reputat. Va ser, per exemple, el primer arquitecte membre de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi i president de la seva secció d'arquitectura (Bassegoda, 1990: 11-19).

Casademunt va presentar la primera versió del plànol geomètric de la ciutat l'11 de juny de 1847, tot just nou mesos després de rebre'n l'encàrrec. Tres mesos abans d'aquest lliurament, el 15 de març, Garriga i Roca tornà a publicar a la revista BENA una furibunda crítica a Tomàs Sanmartí, aquesta vegada relacionada amb la confecció d'un plànol de la ciutat de Vic:

Ahora bien ¿como podrá admitirse el plano de la Ciudad de Vich levantado por un simple aparejador de una carretera provincial? ¿podrán tolerarse los daños que de esto se siguen, bajo el pretesto de falsa economía? (1) [en nota:]

Decimos falsa economia porque después de haver gastado inutilmente aquel ayuntamiento ocho mil reales, se ha visto obligado a llamar a un arquitecto para que lo haga de nuevo. (BENA, 23-24, 15/3/1847: 370)

La crítica de Garriga i Roca és certament sorprenent. Segons l'expedient del mapa que figura a l'Arxiu Municipal de Vic, l'encàrrec es va fer a un arquitecte —en Casademunt— i quan Garriga publicà l'article, el mapa encara no s'havia presentat. A què es referia doncs, Garriga? Certament es fa difícil de dir, ja que les evidències documentals contradiuen les seves denúncies. Una hipòtesi podria ser que es referís al mapa de la urbanització del sector nord feta per Sanmartí, zona que seria inclosa posteriorment en el mapa de Casademunt. En aquest cas, però, no s'avindria a la denúncia d'haver de repetir el mapa, ja que es tractava de dos projectes diferents.

Fins aquest moment no hem localitzat cap altre mapa de Vic realitzat en aquelles dates. Només hi ha la referència d'un mapa que havien fet els alumnes de l'Escola de Dibuix i Matemàtiques, una escola municipal que funcionà entre 1837 i 1852 i que tingué com un dels primers professors Jaume Balmes. Segons consta en el llibre de juntes de l'esmentada escola, durant la sessió de 29 de maig de 1846: «se acordó colocar en la sala de la Junta el plano topográfico que los alumnos de matemáticas habían lavado y que presentó el profesor» (AMV⁴, lligall 14.28). Tomàs Sanmartí no figurà mai com a professor d'aquesta escola i, a més, el mapa, que no s'ha localitzat, era anterior a la promulgació de la reial ordre. Així doncs, Garriga no s'hi podia referir. En tot cas, queda clara l'aferissada defensa gremial que fa suposar l'existència d'una ferotge competència professional en la realització dels projectes d'urbanisme que havien de modernitzar les ciutats catalanes a partir d'aquells anys. Tomàs Sanmartí no surt més en tot l'expedient de confecció del mapa de Vic, que va durar força anys. Val a dir, però, que posteriorment va aixecar detallats mapes de Gràcia, Hostafranchs, Tàrraga i Barcelona (Nadal, 2014: 122-124).

5. Un mapa amb molts entrebancs

El juny de 1847, Casademunt presentà a l'Ajuntament el mapa de Vic amb el dibuix de les noves alineacions i els nous carrers proposats. El mapa s'exposà públicament el 16 de juliol següent, però encara li quedava un llarg camí per recórrer abans de ser aprovat definitivament.

D'entrada, el mapa va tenir moltes al·legacions. A la documentació que es guarda a l'Ajuntament de Vic es fa referència a un bon grapat de reclamacions fetes per propietaris afectats per les propostes d'alineacions i l'obertura de carrers. En alguns casos, fins i tot van contractar arquitectes i mestres d'obres per redactar les queixes. Tot plegat va generar molta feina a l'Ajuntament i no va ser fins al 18 d'octubre d'aquell any que va fer arribar totes les al·legacions a l'arquitecte perquè fossin introduïdes al plànol.

4. AMV: Arxiu Municipal de Vic.

Figura 2. Plànol de la ciutat de Vic. José Casademunt, 1848.

Font: Arxiu Municipal de Vic.

La nova versió del plànol signada per Casademunt porta data de 20 d'agost de 1848. El 9 de setembre d'aquell mateix any l'Ajuntament de Vic el presentà al «Jefe Superior Político» per tal de seguir la via per ser aprovat, però el mapa va ser retornat al consistori el 30 de setembre de 1848 amb les reclamacions següents:

Con la remisión del plano no ha cuidado V. de dirigir el expediente en que han de constar el nombramiento de arquitecto, su aceptación, la presentación del plano al Cabildo, el acuerdo que recayó acerca de su aprobación y alineaciones propuestas, la publicación del mismo, las observaciones que en consecuencia se presentaron y las nuevas alineaciones que acordaron la mayoría de concejales en vista de aquellas. Para subsanar pues la omisión padecida, y para que pueda V. disponer se fijen en el plano las nuevas alineaciones con líneas permanentes de color distinto y por lo tanto que se diferencien de las líneas convencionales que marcan las alteraciones que haya por si acordado el Ayuntamiento, devuelvo el plano adjunto [...]. (AMV Actes 4/10/1848: 95)

L'Ajuntament, doncs, tornava a tenir el mapa a les seves mans. Pel que fa a l'expedient, se'n va confeccionar un ràpidament que es conserva a l'Arxiu Municipal i que contenia les còpies fetes pel secretari municipal dels acords presos pel consistori durant els anys 1846 a 1848 relatius a la confecció d'aquest plànol (AMV, expedient OM 2, núm. 3/2).

Crida l'atenció, però, que, amb el retorn del mapa a l'Ajuntament, la corporació municipal acordà, el 31 de desembre de 1848, aprofitar aquest fet per introduir-hi diverses «millores». Tot fa pensar en una pressió gran per part dels propietaris afectats que reclamaven canvis que els poguessin afavorir o, si més no, que reduïssin les pèrdues provocades per les alineacions i les obertures de carrers. Probablement és en aquesta darrera revisió que s'hi introduí la proposta de nous carrers projectats, tots dins del recinte de la muralla, per expandir la trama urbana, com el que havia d'anar des del cementiri fins a la Rambla, o bé per esponjar la trama medieval, com ara la proposta de carrer que travessava horitzontalment una part del nucli antic o el que havia d'unir el nucli antic amb el sector de les adoberies vora el riu Mèder. Totes les propostes es van fer arribar de nou a l'arquitecte perquè les dibuixés en el plànol seguint les indicacions oficials. Casademunt retornà el plànol modificat de nou l'1 d'abril de 1850 amb tots els canvis i amb les esmenes referents al dibuix reclamades pel govern provincial. Aquesta nova versió tornà una vegada més a exposició pública el 8 d'abril de 1850.

Finalment, el mapa s'envià de nou al Govern Civil, qui, al seu torn, el feu arribar, finalment, a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, a Madrid, l'organisme encarregat de donar-hi l'aprovació definitiva. El tema es tractà en aquesta institució en la sessió del 4 de maig de 1852. La revisió del plànol s'encarregà a l'arquitecte Juan Bautista Peyronnet (1812-1875), qui tot just deu dies més tard n'informà verbalment la Real Academia, tal com consta en el diari de la sessió del 14 de maig: «Redujéronse sus observaciones á indicar el trazado que en su concepto debería adoptarse para mejorar algunas

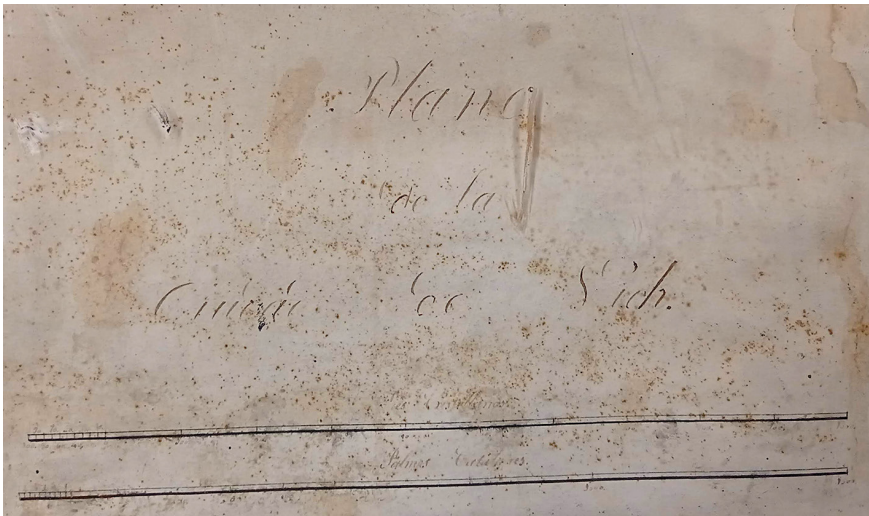
alineaciones y establecer alguna calle nueva, cuyas observaciones aceptadas por la Sección quedo el mismo Sr encargado de [?] brevemente por escrito y remitirlas al infraescrito Secretario» (Real Academia de San Fernando. Diario de sesiones, 1852: 281). Finalment, el mapa fou aprovat per la reial ordre de 30 de juny de 1852. Havien passat sis anys des que va començar el trajecte.

6. Descripció i història documental del mapa

El mapa geomètric de Vic, aixecat sota les ordres de l'arquitecte Josep Casademunt, s'ha conservat fins avui en dia, encara que el pas del temps l'ha malmès seriosament. L'exemplar que es conserva a l'Arxiu Municipal de Vic porta la data de 20 d'agost de 1848 i la signatura de l'autor. El mapa està en mal estat i una part de la informació es fa difícil de veure, sobretot les cartel·les amb el títol i la llegenda. Porta dues escales gràfiques en «vares castellanes» i «palmos catalanes» i l'escala és a 1:1.250, tal com es demanava en la reial ordre. El mapa està orientat al NE i conté una fletxa que indica el nord.

La trama urbana existent és de color groc i les alineacions proposades són de color blau, amb un traç molt fi que costa de resseguir. En vermell dibuixa la «clausura del morbo», un recinte aixecat el segle XVI que envoltava tot el perímetre de la ciutat com a mesura sanitària contra la pesta, que va tenir contínues reformes fins al segle XIX i del qual avui en dia gairebé no en queden restes (Gómez i Foradada, 2021). Aquest mapa és el millor testimoni documental que n'ha quedat.

Figura 3. Fragment, molt esborrat, amb el títol i les escales gràfiques del mapa de Vic aixecat per Casademunt, signat el 1848

Font: Arxiu Municipal de Vic.

El mapa també té una llegenda o «Explicación de los números» molt esborrada, en la qual s'hi poden identificar les esglésies (núm. de l'1 al 15), les capelles (núm. del 16 al 20), els edificis destacats (núm. del 21 al 27), els passejos (núm. del 28 al 29), les places i placetes (núm. del 30 al 44) i els ponts (núm. del 45 al 47).

Cal remarcar el dibuix en llapis de les propostes de carrers projectats, afeïdes, segurament, el 1850:

- Carrer del Pla de Balenyà i carrer del Nord fins a la Rambla. Es tracta del carrer que havia d'unir el cementiri nou, obert el 1834 i que no surt dibuixat en el mapa de Casademunt, amb el centre de la ciutat. Fou una de les zones, coneguda com «les hortes d'en Xandri», amb més polèmica urbanística. El primer projecte d'obertura del carrer era de Tomàs Sanmartí. Un testimoni d'aquesta polèmica és que el darrer tram del carrer que desemboca a la Rambla del Carme no es va obrir fins a inicis del segle XXI.
- Allargament del carrer de Sant Just cap a la Rambla del Carme al Call Nou obert a partir de 1868.
- Continuació del carrer de Sant Just des del carrer de Sant Miquel fins al de Dues Soles. Aquesta proposta no es va realitzar mai.
- Carrer de la plaça de Malla fins al riu. Aquesta proposta tampoc es va dur a terme.

Figura 4. Detall del mapa de Casademunt, amb la mateixa proposta d'obertura de carrers entre el carrer de Manlleu i el de Gurb feta per Tomàs Sanmartí (figura 1)

Font: Arxiu Municipal de Vic.

Figura 5. Detall del mapa de Casademunt de la zona de la plaça Major, on s'aprecia la proposta d'alineacions

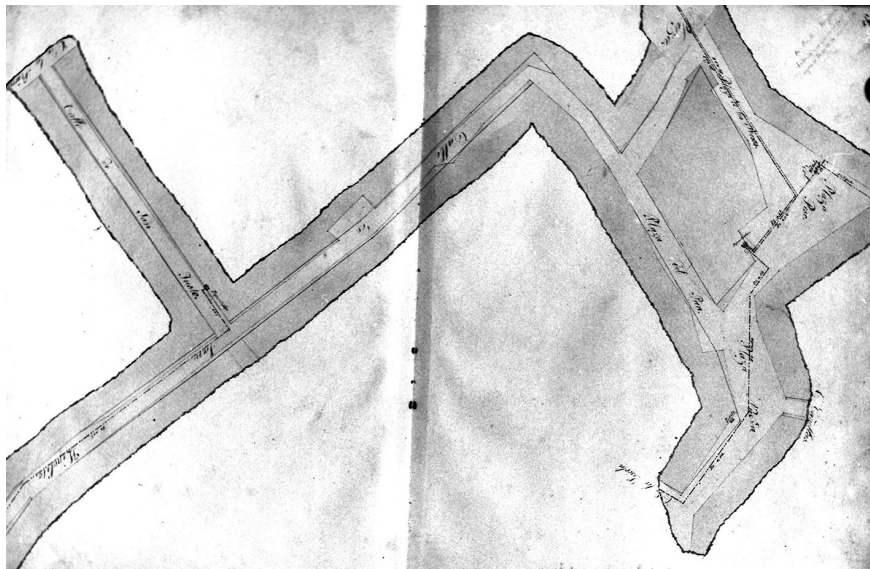

Font: Arxiu Municipal de Vic.

El mapa de Casademunt constitueix un testimoni excepcional de l'estat del nucli urbà de Vic a mitjan segle XIX. El fet de dibuixar els carrers tal com eren i de dur superposada la proposta d'alineacions permet avaluar fins a quin punt s'han seguit les propostes acordades per l'Ajuntament de Vic i quins vestigis de la ciutat medieval i barroca s'han mantingut fins avui en dia. Com a exemple, si ens fixem en la plaça Major («Plaza de la Constitución» en el mapa) i ho comparem amb el mapa actual, veurem que encara perduren irregularitats en l'alineació, com ara la casa que sobresurt al lateral sud de la plaça. Al costat veiem que encara hi figura el carrer d'Isabel II, que va ser enderrocat a principis del segle XX per obrir un gran carrer que connectés amb l'estació de ferrocarril (Junyent, 1976: 347), un mitjà de transport que arribà a Vic el 1875, i per això no apareix en el mapa de Casademunt. Només nou anys més tard, el 1859, Ildefons Cerdà ja planeja aquesta avinguda en el seu projecte de línia de tren entre Granollers i Puigcerdà (Montaner, 1994).

Si bé hem pogut seguir la història administrativa del mapa a través de la documentació d'acords i actes del consistori vigatà, no en sabem res de la seva confecció. De fet, no tenim ni la certesa de quin estat del mapa és el que s'ha conservat. Malgrat que l'exemplar consultat porta la data de 20 d'agost de 1848 i la signatura de Josep Casademunt, el fet de contenir la diferenciació en color blau de les alineacions proposades i el dibuix en llapis dels carrers projectats apunta que es tracta de la darrera versió del mapa aprovada per la Real

Figura 6. Reproducció fotogràfica d'un original perdut corresponent a un dels mapes parcials aixecats per confeccionar el mapa de Vic de Casademunt

Font: Fons fotogràfic de cartografia de capitals comarcals impulsat pel COAC (còpia dipositada a l'ICGC).

Academia de Bellas Artes de San Fernando el 1852. Sorprèn que no se n'hagi localitzat cap més exemplar, si tenim en compte que es tractava d'un mapa oficial que hauria de marcar les traces de l'urbanisme de la ciutat i la realització del qual va suposar un gran esforç.

Per fer-ne l'aixecament, Casademunt devia comptar amb personal o bé de la ciutat o bé que va enviar a Vic per fer el treball de camp. Respecte a la mobilitat, no era fàcil a finals de la dècada de 1840 de recórrer el camí des de Barcelona fins a Vic per raó de la segona guerra carlina (1846-1849) i, de fet, hi ha una anotació del secretari de l'Ajuntament en l'expedient del mapa on diu que l'arquitecte no es pot desplaçar a Vic l'any 1848 a causa d'aquest enfrontament bèl·lic. El que sí que hem pogut localitzar han estat unes còpies fotogràfiques de 44 mapes parcials dels carrers i de les places de la ciutat que contenen el projecte d'alineacions. Són tots a escales grans i, malgrat que només en tenim unes reproduccions en blanc i negre i sense cap anotació, se'n ressegueix perfectament la línia de les alineacions⁵. Es tracta, gairebé segur, de les minutes a partir de les quals es va aixecar el mapa de conjunt. Els originals d'aquests mapes parcials probablement tenien les mateixes escales (1:300 aprox.) que els que va fer, l'any 1849, l'arquitecte Antoni Rovira i Trias per a l'aixecament del mapa geomètric de Manresa (Oliveras, 2008).

5. Vegeu la nota 2.

Pel que fa al cost del mapa, tampoc se n'han trobat ni rebuts ni dades de pagaments. Només en l'acta de l'Ajuntament de Vic del 5 de setembre de 1846 apareix, en un estat de comptes, l'anotació: «Por la delineación y formación del plano topográfico de esta Ciudad: 6.000 reales de vellón», però no s'ha localitzat cap pagament a nom de Josep Casademunt⁶.

En canvi, a l'estat de comptes de l'Ajuntament de Vic de l'any 1847 hi figura la despesa següent: «Recibos particulares [...] A Tomas Sanmartí por un plano y rectificación de las calles: 1.000 reales de vellón» (AMV 3.9 Comptes S.XIX, 3.16). Quina relació hi havia entre Josep Casademunt i Tomàs Sanmartí? Si tornem a la crítica de Garriga i Roca a la revista BENA es podria pensar que Tomàs Sanmartí, actiu a Vic en aquells anys, és qui en realitat aixecà el mapa i Casademunt qui el signà. El fet que el mapa fos retornat per Governació per no tenir l'acoloriment demanat per la reial ordre, fa pensar que podria ser la causa de la ferotge crítica de Garriga, però no s'hi esmenta específicament. En tot cas, en cap dels documents de l'expedient del mapa hi figura Tomàs Sanmartí, qui, recordem-ho, no podia signar-lo perquè no tenia la titulació demanada. El fet de no haver pogut localitzar cap més pagament no ens permet anar més enllà d'aquesta hipòtesi, però cal remarcar que en tot l'expedient només es parla de Casademunt.

El mapa va quedar dipositat a l'Ajuntament de Vic i va passar molt desaparegut fins fa uns quants anys (Montaner, 1994: 76). El que sí que ha estat més coneguda fins ara ha estat una còpia manuscrita en blanc i negre que se'n va fer l'any 1949 i que va estar molts anys penjada en dependències d'aquest Ajuntament. Certament, però, la còpia no és exactament igual: és una reducció a escala 1:2.500 i no inclou la part urbana al sud del riu Mèder, concretament els carrers del Remei i de Sant Francesc, que sí que apareixen en el mapa de 1848. A més, tota la informació sobre el dibuix de la trama urbana s'ha simplificat, de manera que no s'hi veuen les propostes d'alienacions ni els carrers projectats. Per tant, no és una còpia exacta, sinó una simplificació basada en el mapa de Casademunt, per la qual cosa cal anar amb cura quan s'utilitza com a font del mapa anterior, perquè no són iguals. No obstant això, aquesta còpia ens aporta una nova dada, ja que indica que el mapa de 1847 va ser dedicat per l'autor a Josep Calderó, un dels grans propietaris rurals que posseïa moltes finques urbanes a la ciutat.

7. Conclusions

La ciutat de Vic, malgrat que va tenir molt poca cartografia fins a mitjan segle XIX, va passar, en pocs anys, a disposar de l'aixecament geomètric del nucli urbà, així com de l'aixecament parcel·lari del terme municipal amb l'esmentat mapa dibuixat per Laur el 1852. El mapa de Casademunt de 1847-1852 va

6. No sembla una quantitat excessiva, ja que el 1848 l'alcalde de Reus va acceptar pagar 15.000 rals de billó pels treballs relatius a l'aixecament del plànol geomètric de la seva ciutat (Nadal i Cros Lluch, 2019: 56).

servir de base de la cartografia urbana vigatana fins a l'arribada de les brigades topogràfiques de l'Institut Geogràfic Nacional d'Espanya l'any 1924, quan aixecaren per al projecte de Mapa Topogràfic d'Espanya a escala 1:50.000 tots els nuclis urbans a escala 1:5.000. El mapa de Casademunt esdevingué, a partir de mitjan segle XIX, una eina d'ajut i de control del creixement urbà de la ciutat. L'interès del consistori vigatà per confeccionar el mapa, molt contestat pels propietaris afectats, radicava en el fet que havia de ser una eina de transformació cap a la ciutat moderna. És també un bon exemple del rerefons de les lluites professionals per posicionar-se en la realització de projectes que esdevindrien claus en el desenvolupament del país.

Aquest mapa de Vic, juntament amb els d'Igualada, Manresa i el Masnou, és un dels exemples pioners de la cartografia urbana moderna a Catalunya i Espanya. La parametrització de l'espai urbà havia de posar les bases per construir les noves ciutats modernes enfront dels antics tramats barrocs i medievals. El primer pas per al creixement de la ciutat era tenir-ne una descripció urbana detallada que permetés projectar-hi les transformacions necessàries. Aquesta tasca governamental, però, es va deixar exclusivament en mans dels ajuntaments. Amb tot, la migradesa de recursos que patia una bona part dels consistoris va endarrerir la confecció dels mapes urbans fins a la centúria següent.

Referències bibliogràfiques

- ALBAREDA, Joaquim (1984). *La industrialització a la plana de Vic*. Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs.
- ANGUITA, Ricardo (1995). *Ordenanza y policía urbana: Los orígenes de la reglamentación urbanística en España (1750-1900)*. Granada: Universidad de Granada i Junta de Andalucía.
- (1998). «La planimetría urbana como instrumento para la transformación de la Ciudad en el siglo XIX: La incidencia de los planos geométricos de población en España». *Boletín del Instituto de Estudios Giennenses*, 169, 563-589.
- BASSEGODA, Joan (1990). «El primer arquitecte de l'Acadèmia: Josep Casademunt i Torrents (1804-1868)». *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, 4-5, 11-19. Recuperat de <<https://raco.cat/index.php/ButlletiiRACBASJ/article/view/219102>>.
- BUSQUÉ I CORBELLA, Josep (1995). «Esculls de l'urbanisme a Igualada a principis del segle XX». *Miscellania Aqualatensia*, VII, 39-64.
- FERRER I PUMARETA, Jordi (2011). *El traç del progrés: Els fonaments cartogràfics del procés d'eixample urbà de Vilanova i la Geltrú a la segona meitat del segle XIX*. Vilanova i la Geltrú: Institut d'Estudis Penedesencs.
- GANAU I CASAS, Joan (1997). *Els orígens del pensament conservacionista a l'urbanisme català (1844-1931)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GISBERT, Meritxell (2014). «La cartografia municipal de Cardona entre 1852 i 1905». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 77, 91-107. <<https://doi.org/10.2436/20.3002.01.55>>
- GÓMEZ, Anna i FORADADA, Elisenda (2021). «Una barrera física per a molts problemes sanitaris: La clausura del morbo (Vic, Osona, s. XVI-XIX)». *Ausa*, 187-188, 149-167. <<https://doi.org/10.34810/ausav30n187id400766>>

- JUNYENT, Eduard (1976). *La ciutat de Vic i la seva història*. Barcelona: Curial.
- LÓPEZ GUALLAR, Marina (2014). «Plànols municipals d'alineació: Barcelona en el context europeu, segles XVIII-XIX». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 77, 109-131.
<<https://doi.org/10.2436/20.3002.01.56>>
- MONTANER, Maria Carme (1994). «El mapa d'Ildefons Cerdà de 1856: El primer mapa de Vic amb corbes de nivell?». *Ausa*, 16, 132. Recuperat de <<https://raco.cat/index.php/Ausa/article/view/38379>>.
- MURO, José Ignacio (2014). «Los planos de la plaza y Ciudad de Tortosa, 1845-1886». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 77, 151-179.
<<https://doi.org/10.2436/20.3002.01.58>>
- MURO, José Ignacio et al. (2008). «El plànol geomètric de Vic de Jean-Antoine Laur (1852)». Text que acompanya l'edició facsímil del mapa. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya.
- NADAL, Francesc (2014). «La cartografia municipal de Gràcia, 1850-1897». A: GRAU, Ramon i MONTANER, Carme (eds.). *Estudis sobre la cartografia de Barcelona, del segle XVIII al XXI: Els mapes d'una ciutat en expansió*. Barcelona: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya i Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 120-143.
- (2017). «Reformismo liberal y cartografía urbana municipal en la España del siglo XIX». A: URTEAGA, Luis i NADAL, Francesc (eds.). *Historia de la cartografía urbana en España: Modelos y realizaciones*. Madrid: Instituto Geográfico Nacional, 357-385.
- NADAL, Francesc i CROS LLUCH, Roger (2019). «Els plànols geomètrics de poblacions a Catalunya (1846-1859)». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 88, 39-72.
<<https://doi.org/10.2436/20.3002.01.181>>
- NADAL, Francesc i MONTANER, Carme (2023). *Arquitectes/cartògrafs: Els mapes del Fons de la Llotja (1815-1896)*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya.
- NADAL, Francesc i NOBAJAS, Alexandre (2020). «Cartography and Urban Planning: The City Plan of Barcelona by Miquel Garriga i Roca (1856-1862)». *Imago Mundi: The International Journal for the History of Cartography*, 72 (1), 1-13.
<<https://doi.org/10.1080/03085694.2020.1675303>>
- OLIVERAS, Josep (2008). «Pla geomètric de la Molt Noble i Molt Lleial Ciutat de Manresa». A: ROVIRA I TRIAS, Antoni. *Plano geométrico de la muy noble y muy leal Ciudad de Manresa levantado por el arquitecto Antonio Rovira y Trias*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya, 5-36.
- ORTUETA, Elena de (2006). *Tarragona: el camí cap a la modernitat: Urbanisme i arquitectura*. Barcelona: Lunweg Editores.
- ROCAFIGUERA, Núria (2013). *La població de Vic al segle XIX: El padró d'habitants de Vic de 1831 i 1889*. Vic: Col·legi Sant Miquel dels Sants.
- SOLÀ I SIRVENT, Júlia (2011). *Cartografia històrica de Vic*. Vic: Publicacions del Col·legi Sant Miquel dels Sants i Premsa d'Osona.